“एकल महिला र पारिवारिक सम्बन्धः जिविकोपार्जनमा प्रभाव”:
(कैलाली जिल्ला धनगढी उपमहानगरपालीकाको एक अध्ययन)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सामाजशास्त्र संकाय

अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिको लागी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागमा प्रस्तुत शोध पत्र

प्रस्तुतकर्ता

भक्त राज जोशी

सिम्वल नं.:- २८१८३८/२०६९

त्रि.वि.वि.दर्ता नं.:- ६-२-३२७-३६४-२००६

समाजशास्त्र विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

केन्द्रिय क्याम्पस

किर्तिपुर,काठमाण्डौं

२०७६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

किर्तीपुर, काठमाण्डौ

सिफारिश-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको उपाधी प्राप्तीको आंशिक आवश्यकता पुर्तिका लागि मेरो निर्देशनमा र सुपरिवेक्षणमा भक्तराज जोशीले “एकल महिला र पारिवारिक सम्बन्धः जिविकोपार्जनमा प्रभावः कैलाली जिल्ला धनगढी उपमहानगरपालीका वडा नं. १३ को एक अध्ययन” विषयमा यो शोधपत्र तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु र प्रस्तुत शोध पत्रलाई आवश्यक अन्तिम मुल्यांकनको लागि सिफारिश गर्दछु ।

मिति : २०७६/४/२६

....

ललित कुमार विष्ट

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

किर्तीपुर, काठमाण्डौ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
किर्तीपुर, काठमाण्डौ

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय समाजशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधी प्राप्तीको आंशिक आवश्यकता पुर्तिको लागी भक्तराज जोशीद्वारा प्रस्तुत "एकल महिला र पारिवारिक सम्बन्धः जिविकोपार्जनमा प्रभावः कैलाली जिल्ला धनगढी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ को एक अध्ययन" विषयमा यो शोध पत्र उचित ठहरिएकोले स्वीकृती प्रदान गरिएको छ।

शोत्र-पत्र मुल्यांकन समिती

....
प्रा. डा. टिकाराम गौतम
विभागीय प्रमुख

....
प्रेम चलाउने
बाह्य परीक्षक

....
ललित कुमार विष्ट
शोध निर्देशक

मिति : २०७६/४/२८

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत अध्ययन स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने उद्देश्यले गरिएको हो । कुनै पनि विषयको अध्ययन गर्नु आँफैमा सजिलो कार्य होइन । त्यसको वाबजुत पनि अध्ययन कार्यलाई सम्पन्न गर्नका लागि अवसर प्रदान गर्नुको साथै अध्ययनको सिलसिलामा सल्लाह सुझाव तथा परामर्श दिई सहयोग र हौसला प्रदान गर्नुहुने तथा मार्गदर्शन गर्नुहुने ललित कुमार विष्ट ज्यू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

यो शोधकार्य पूरा गर्ने क्रममा विभिन्न किसिमका सल्लाह सुझाव प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरुहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी अध्ययनका क्रममा विभिन्न किसिमका पुस्तक र अध्ययन सामग्री उपलब्ध गराएर सहयोग गरिदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय कीर्तिपूर, काठमाण्डौ र मानव अधिकारका लागि एकल महिला समूह काठमाण्डौका कर्मचारीहरु पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

अध्ययनका सिलसिलामा प्रश्नावलीको उत्तर दिने क्रममा व्यस्तताका बाबजुत पनि आफ्नो अमूल्य समय उपलब्ध गराइ सहयोग गरिदिनु हुने धनगढी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ का एकल महिलाहरुलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु साथै यस क्षेत्रका व्यक्तिहरु जसले यस अध्ययनमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नुभयो वहाँहरु सम्पूर्णप्रति पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

त्यसैगरी मलाई आज यो स्थानसम्म पुऱ्याउनको लागि उत्साह, हौसला साथै उर्जा प्रदान गरी शोधकार्यका लागि प्रेरित गरिरहनुहुने मेरी ममतामयी आमा देवा जोशी पुजनिय पिता स्व. ईश्वरी दत्त जोशी प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । वहाँहरुकै हौसला र प्रेरणाका कारणले आज म यो स्थानमा आइपुगेको छु । त्यसैगरी यो शोधकार्य तयार पार्ने क्रममा विशेष सहयोग गर्नुहुने मेरा मित्र चेतराज विनाडी, एन्जल कुश्मीलाई पनि धन्यवादका पात्र बनाउन चाहन्छु । साथै मलाई हरेक अवरोध तथा अप्ठ्यारोमा अति प्रेमिलका साथ हौसला दिनुहुने मेरी जिवन संगिनी कुमारी विष्ना उपाध्याय र अन्तमा यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा प्रस्तावना लेखन, स्थलगत अध्ययनका साथै सुरुदेखि अन्तिम तयारी सम्म समय व्यवस्थापन गरी आवश्यक सल्लाह, सुझाव र हौसला प्रदान गर्नुहुने विशिष्ट महानुभाव प्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

मिति : २०७६/४/२८

भक्तराज जोशी

विषय सुचि

	पेज नं.
सिफारिश पत्र	i
स्विकृती पत्र	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
विषय सुचि	iv
तालिका सुची	viii

अध्याय एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	५
१.४ अध्ययनको महत्व	५
१.५ अध्ययनको सांगठनीक स्वरुप	६

अध्याय दुई

साहित्यको समिक्षा

२.१ सामान्य समिक्षा	८
२.२ पुर्व अध्ययनको समिक्षा	१३

अध्याय तीन

अध्ययन विधि

३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनौट	१७
३.२ अनुसन्धानको ढाँचा	१७
३.३ तथ्यांकको प्रकृती र स्रोत	१८
३.३.१ प्राथमिक स्रोत	१८
३.३. द्वितिय स्रोत	१८
३.४ नमुना छनौट विधी	१८
३.५ तथ्यांक संकलन विधीहरु	१९
३.५.१ अन्तरवार्ता	१९
३.५.२ वैयक्तीक अध्ययन	१९

३.५.३ समुह छलफल १९
३.६ तथ्यांक विश्लेषण तरिका २०
३.७ तथ्यांकको विश्वसनियता र प्रमाणिकता २०
३.८ अध्ययनको सिमा २०

अध्याय चार

अध्ययन क्षेत्रको परिचय

४.१ कैलाली जिल्लाको परिचय २१
४.१.१ भौगोलीक २१
४.१.२ सामाजिक तथा साँस्कृतिक स्थिति २१
४.१.३ शिक्षा २२
४.१.४ स्वास्थ्य २२
४.१.५ यातायात २२
४.१.६ सञ्चार प्रणाली २२
४.१.७ खानेपानीको अवस्था २३
४.२ अध्ययन क्षेत्रको परिचय २३
४.२.१ अध्ययन क्षेत्रको भौगोलिक अवस्था २३
४.२.२ अध्ययन क्षेत्रको सामाजिक अवस्था २४
४.२.३ अध्ययन क्षेत्रको आर्थिक अवस्था २४
४.२.४ अध्ययन क्षेत्रको शैक्षिक अवस्था २५
४.२.५ अध्ययन क्षेत्रका एकल महिलाहरुको शैक्षिक अवस्था २५
४.२.६ अध्ययन क्षेत्रको एकल महिलाहरुको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था २५

अध्याय पाँच

तथ्यांक विश्लेषण तथा प्रस्तुतीकरण

५.१ एकल महिलाहरुको सामाजिक तथा आर्थिक स्थिती २६
५.१.१ जातिगत विवरण २६
५.१.२ उमेर समुह सम्बन्धी विवरण २७
५.१.३ विवाह हुँदाको उमेर २८
५.१.४ एकल हुँदाको उमेर २८
५.१.५ शैक्षिक विवरण २९
५.१.६ धार्मिक स्थिती ३०
५.१.७ श्रीमान्को मृत्यु हुनाको कारण ३०

५.१.८ परिवारको किसिम ३१
५.१.९ एकल हुनुपुर्व सामाजिक क्रियाकलापमा संलग्नताको अवस्था ३२
५.१.१० एकल भए पश्चात् सामाजिक क्रियाकलापमा संलग्नताको अवस्था ३३
५.१.११ समाजमा हुने निर्णय प्रक्रियामा भुमिकाको स्थिति ३३
५.१.१२ समाजमा एकल महिलालाई हेर्ने दृष्टिकोण ३४
५.१.१३ एकल महिलाहरुलाई अगाडी बढ्नबाट हुने अवरोधको स्थिति ३५
५.१.१४ एकल महिलाहरुलाई अगाडी बढ्न समाजबाट मिल्ने सहयोगको स्थिति ३५
५.१.१५ एकल हुनुपुर्व धार्मिक क्रियाकलापमा संलग्नताको स्थिति ३६
५.१.१६ एकल भए पश्चात् धार्मिक क्रियाकलापमा संलग्नताको स्थिति ३७
५.१.१७ धार्मिक क्रियाकलापमा संलग्न नहुनुको कारण ३८
५.१.१८ रातो वस्त्र तथा श्रृंगारका वस्तु धारण प्रतिको धारणा ३९
५.१.१९ रातो वस्त्र तथा श्रृंगारका वस्तु लगाई हिंडेको देख्दा लाग्ने विचार ३९
५.१.२० पुनः विवाह सम्बन्धीको धारणा ४०
५.१.२१ पुनः विवाह गरि हिडेको देख्दा लाग्ने विचार ४१
५.१.२२ एकल महिलाहरुलाई समाजले गर्ने व्यवहार ४१
५.१.२३ एकल महिलाहरुको विकासका लागी आवश्यक कार्यक्रमहरु ४२
५.२ एकल महिलाको जिविकोपार्जनका समस्याहरु ४३
५.२.१ एकल महिलाको पेशाको विवरण ४३
५.२.२ एकल महिलाको पारिवारिक विवरण ४४
५.२.३ एकल महिलाको नाममा रहेको जमिनको विवरण ४५
५.२.४ एकल महिलाको मासिक आम्दानी विवरण ४६
५.२.५ एकल महिलाको मासिक बचत विवरण ४७
५.३. एकल महिलाहरुमा आएका परिवर्तन ४८
५.३.१ शैक्षिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तन ४८
५.३.२ विवाह संस्कारमा आएको परिवर्तन ४८
५.३.३ रहन सहनमा आएको परिवर्तन ४९
५.३.४ चाडपर्वमा आएको परिवर्तन ४९
५.३.५ राजनैतिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तन ५०

अध्याय-छ

सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरु

६.१ सारांश ५१
६.२ निस्कर्ष ५४

६.३ सुझाव ५५
वैयक्तीक अध्ययन ५७
सन्दर्भ सामाग्री ६०
परिशिष्ट १ ६२

तालिका सुचि

पेज नं.

तालिका नं. १ जातिगत विवरण	२६
तालिका नं.२ उमेर समुह सम्बन्धी विवरण	२७
तालिका नं.३ विवाह हुँदाको उमर	२८
तालिका नं.४ एकल हुँदाको उमेर	२८
तालिका नं.५ शैक्षिक विवरण	२९
तालिका नं.६ धार्मिक स्थिती	३०
तालिका नं.७ श्रीमान्को मृत्युको कारण	३१
तालिका नं.८ परिवारको किसिम	३१
तालिका नं.९ एकल हुनुपुर्व सामाजिक क्रियाकलापमा संलग्नताको अवस्था	३२
तालिका नं.१० एकल भए पश्चात् सामाजिक क्रियाकलापमा संलग्नताको अवस्था	३३
तालिका नं.११ समाजमा हुने निर्णय प्रक्रियामा भुमिकाको स्थिति	३४
तालिका नं.१२ समाजमा एकल महिलालाई हेर्ने दृष्टिकोण	३४
तालिका नं.१३ एकल महिलाहरुलाई अगाडी बढ्नबाट हुने अवरोधको स्थिति	३५
तालिका नं.१४ एकल महिलाहरुलाई अगाडी बढ्न समाजबाट मिल्ने सहयोगको स्थिति	३६
तालिका नं.१५ एकल हुनुपुर्व धार्मिक क्रियाकलापमा संलग्नताको स्थिति	३७
तालिका नं.१६ एकल भए पश्चात् धार्मिक क्रियाकलापमा संलग्नताको स्थिति	३७
तालिका नं.१७ धार्मिक क्रियाकलापमा संलग्न नहुनुको कारण	३८
तालिका नं.१८ रातो वस्त्र तथा श्रृंगारका वस्तु धारण प्रतिको धारणा	३९
तालिका नं.१९ रातो वस्त्र तथा श्रृंगारका वस्तु लगाई हिंडेको देख्दा लाग्ने विचार	४०
तालिका नं.२० पुनः विवाह सम्बन्धीको धारणा	४०
तालिका नं.२१ पुनः विवाह गरि हिडेको देख्दा लाग्ने विचार	४१
तालिका नं.२२ एकल महिलाहरुलाई समाजले गर्ने व्यवहार	४२
तालिका नं.२३ एकल महिलाहरुको विकासका लागी आवश्यक कार्यक्रमहरु	४२
तालिका नं. २४ एकल महिलाहरुको पेशाको विवरण	४४
तालिका नं. २५ एकल महिलाहरुको पारिवारिक जमिनको विवरण	४५
तालिका नं. २६ एकल महिलाहरुको नाममा रहेका जमिनको विवरण	४५
तालिका नं. २७ एकल महिलाहरुको मासिक आम्दिनीको विवरण	४६
तालिका नं. २८ एकल महिलाहरुको मासिक बचतको विवरण	४७